

CSÁBI DOMONKOS
Mítosz, költészet, történelem

Nagy László: *Csodák csodája*

Az *Új Hang* utolsó, 1956 októberében megjelent száma közölte Nagy László *Csodák csodája* című hosszúverését. A költő poétikájának – személyes tapasztalatai miatt is végbemenő – átalakulása idején íródott e költemény, melynek háttérében természetesen ott érezzük az éppen átélt történelmi esemény frissességét. Az 1953 és 1956 közötti pályaszakaszát a gyűjteményes kötetekben azonban éppen az a *Rege a tűzről és jácinról* című vers zárja le, mely hónapokkal korábban született, mint a *Csodák csodája*. Az említett időszak hosszúversei – az imént nevesített utóbbiak mindenképpen – annak a tendenciának a megvalósulásai, amelyet később a szaktudományos recepció remitológizációnak nevezett el. Látható, hogy a tárgyul választott vers, a *Csodák csodája* körül meglehetősen bizonytalan egy kicsit minden, egyfajta stilizáció jellemzi, nemcsak szövegében, hanem a költő által az életműben kiválasztott helyét illetően is. Megközelítési lehetőségként három fogalmat bocsátanak előre – amint a címben is olvasható: mítosz, költészet és történelem hármasságát, melyek mindegyikét magába ötvözi a *Csodák csodája* – másképpen miért is válhatna témává? Vagy pontosabban: a költemény mindegyikkel sajátos, az értelmezői munka számára termékeny, dialogikus viszonyban áll. A Nagy László-i életműben később oly fontossá válnak ezek a fogalmak (az azok tartalmazta értelemléhetőségek), de e tanulmány nem akar sem ok- és eredetnyomozó munkához kezdeni, tehát sem az előzmények, sem a következmények között példaként kiemelhető nyomokat keresni. Inkább afféle párbeszédés kapcsolatban feltételezi magát, nemcsak tárgyával, hanem azzal az interpretációs hagyománnyal is, amely Nagy László költészetével, azon belül persze a *Csodák csodájával* foglalkozott. E dolgozat nem radikálisan újat akar mondani, hanem a meglévő tudást, ismeretet mozgásba hozni, amely aztán néhány eltérő szempont segítségével irányt módosíthat – magáról a tárgyul választott versről külön amúgy sem született (értelmező) írás. Még mielőtt sorra venném, hogy a hármasság által felidézett tartalmak milyen jelentéseket bonthatnak ki a vers szövegéből (az értelmező elődök nyomdokain), először arról szólok, miről nem fogok beszélni.

Nem foglalkozhatok azzal a lehetőséggel, mely már amúgy sem releváns megközelítési mód: azzal, hogy

milyen olvasat jöhet létre a költő életrajza felől (amely különben szintén egyfajta olvasat). Az egyébként is ismert. Azt hiszem – s továbbra is nevezzük a címbe emelt három fogalmat megközelítési lehetőségnek –, hogy lehetőségenként végighaladva persze az a Nagy Lászlót érintő történelmi és személyes megrendülés, mely a költemény (sőt: költemények) mögött áll, csak kontúrosabb lesz, és nem újdonságként hat. Ez sem titok. Nem tárgyalhatom továbbá Nagy Lászlónak a hosszúversekig vezető (az utóbb publikált *Csodák csodájának* és az előbb közölt *Rege a tűzről és jácinról* című versnek a gyűjteményes kötetekben mégis megfordított sorrendjével a költő által megalkotott) pályáivét, valamint a korabeli kritika fogadtatását sem. Nagy László többi, a bibliai elemeket felhasználó versével szintén nem foglalkozhatok. Próbálok ugyanis csak a kiválasztott szövegre koncentrálni az abban megidézett megközelítési lehetőségek s a vers nyelvi megalkotottsága tekintetében. Nem szólhatok a Nagy László-i költészet mitológikus karakteréről és általában a korabeli s az azt megelőző időszakok költészetének remitológizációs jellegzetességeiről – ezeket már korábban feltárta a kutatás. Ennek kapcsán arról sem ejtek szót, hogy milyen különböző (archaikus, etiológiai, eszkatológikus, szoláris stb.) mítoszok éltetik ezt a költészetet, valamint arról sem, milyen köz- és elismerten etikainak értékelt jellegzetességek következnek – többek közt – e mítosziságból.

Miután elhatároltam írásomat attól, amiről nem szólok, meg kellene mondanom, vagy el kellene kezdenem azt, amiről igen.

Pontosításokról, amelyekhez lehet, hogy egy kissé szokatlan módot választok.

Ez a vers több problémát vet fel egyszerre. A népmesékből ismerős cím, mely a korban erősen hangsúlyozott esztétikai (valójában politikai-társadalmi) értéknek tekintett népiséget idézi meg (pontosabban annak elvártságával szemben akar valami valójában népit állítani), a folklóron keresztül e népiség mitológikus eredetűre, valamint a mindezeket átítató keresztény hagyományra utal egyszerre. Csak a költemény születési évszámának ismeretében sejlik föl azonban a többletjelentés: az éppen alakuló, zajló történelem az, amely erősen hatással van az írásra. És ezen egymásra tolodott rétegek hirtelenségét azonnali (1956. októberi) publikálása is kiemeli. Mítosz, költészet és történelem keveredik össze, vagy inkább van hatással egymásra e – majd látni fogjuk – nem egészen végiggondolt és sikerült vers szövegében. Vegyük sorra a témákat!

Szókás Krisztus-mítoszáról beszélni, arról a történetről, amely mintegy megalapozta az európai kultúrát,

s benne a magyart. Persze a kereszténység szerint Krisztus élete nem mitikus: nem egy határokkal nem rendelkező, valamikori időben játszódott le (vagy mitikusabban fogalmazva: játszódik). Mítosszá abban az értelemben vált, hogy mintaként hagyományozódott tovább, állandóan megismételt történetként (hiszen a mítosz ereje időtlenségében, állandó megidézhetőségében van). Valójában e kérdés tárgyalásakor kimerészkedünk az irodalom(tudomány) illetékességi körein túlra: a hit határterületein járunk, ugyanis lényeges eltérés mutatkozik meg a két felfogás között: mítosz-e vagy inkább megtörtént esemény, valóság, történelem-e a Krisztus-esemény. Nem kívánok most belemenni a mítosz tulajdonképpeni mivoltának és fajtáinak tárgyalásába, de a vers középpontjába emelt vagy inkább parafrázált Krisztus-kép mégis némi tisztázásra ingerel. Vagyis a már említett ún. Krisztus-mítosz. Krisztus a kultúrhérosz, egy közösség közös utalásrendszerének megalapítójává válik e fölfogásban, s valóban, sokan így is tekintenek rá. A megalkotott (keresztény) közösséget pedig nem a közös nyelv vagy a közös állam, és radikálisan egyívású szokások jellemzik. A kereszténység szerint – mint már említettem – Krisztus élete és története nem mítosz, az történelem. Igaz ugyan, hogy az evangéliumokban áthagyományozódott történetek a liturgikus év során ismétlődtek (s így tényleg mintha az életmintaként funkcionáló mítoszhoz váltak hasonlóvá), de a keresztény hit szerint nem egy valamikori, behatárolhatatlan időben játszódtak ezek az események, hanem a valóságos időben. Ez a kanyar csak arra volt jó, hogy rávilágíthassunk: lehet e történetekre mítoszként tekinteni, eredeti lényegük azonban nem ez. Mennyi köze van ennek a *Csodák csodájához*? Annyi, hogy e versben a Feltámadott vonásait magára öltő lírai én akképpen jöhet létre, amennyiben mítoszként fogalmazza újra, parafrázálja a Krisztus-eseményt. (Az most messzire vezet, hogy eszmetörténetileg miként alakult úgy – Európában és Magyarországon –, hogy mítoszként fogták meg ezt az eseményt, mintegy az eredeti jelentést elfelejtve.) Magyarán a mítosz nyelvét, pontosabban retorikáját használja akkor, amikor egybejátszatja magát a Föltámadott alakjával. Itt valóban – s most gondoljunk a költemény megszületésének háttérben álló magyar forradalom igazságára – kultúrhérosz, egy nép életének újraalapítójaként tűnik a Krisztus-vonásokkal ékített költői én.

Aztán azonnal előtűnnek a választott alakhoz oda nem illő vonások: az önfeltámasztás gesztusa (ami

mögött persze ott lüktet a magyar október merészsége), a sírra maga kiülő feltámadott alakja, aki a szintén mitikus nagyságúnak sejtetett legyőzött tél elúszó maradványai fölött figyelni vidáman dudorászva az ébredő-éledő természetet – cigarettázva. A költemény nyitása is rögtön lehatárolja magát a keresztény hagyomány egyszerű megismétlésétől: *Mennydörgő napfény ruhában, / hogy a dárdákat elsöpörje, / zárókövem eltörölje / síromhoz angyal nem jön...* Vagy idézhetném a nyitány végét: *Én fordítom a követ félre.* A Krisztus alakját (vagy mondhatnánk azt is: maszkját) magára öltő lírai én sem *Emberfiát* említ önmagáról szólva, hanem *ember fiát*, és a szerelem többszöri említése sem a Megváltó, hanem a versben a Megcsalatott névvel jellemzett költői én felé mutat. A gigászinak, emberfelettinek mutatkozó tél képe a valódi archaikus mítoszok leküzdendő szörnyeit idézi meg egy pillanatra (*Beszakadt a tél feje, széjjel omlott, / a Dunán szörnyű halánték csontok // úsznak, libegnek lefelé délnek, / ütődnek dühvel a hídpillérnek*), mint ahogy a megújuló természet, a tavasz képei is erre a hagyományra játszanak rá. Krisztus azonban az önmagát áldozatul adó Isten megtestesülése, nem pedig a sötétséggel harcba szálló heroszé (ahogy valaha mondták: *devictus vincit* – legyőzve győz). Emígy valami össze nem tartozás, kiforratlanság mutatkozik a *Csodák csodájában* a Megváltó alakjával megidézett keresztény hagyomány és az archaikusságot mutató elemek között.

Más út is vezet e vers kapcsán a mitikus felé: a költészeté. Nevezetesen az a képzet, mely szerint a(z általában értett) költő egy közösség, egy nép identitásának határköveit kijelölő axiomatikus nyelvi alkotásban adja meg ennek az önazonosságnak formáját. A *Csodák csodája* esetében azonnal bevonódik 1956 őszének képe: amikor a magyar nép igazi arcát mutatta meg forradalmával. A tárgyul választott versben a lírai én így nemcsak a költő személyes sorsára utal, hanem az azonosságot felmutató tettet végrehajtó népre is. Az már a költemény szövegén kívüli (s megszületésének idejét tekintve ide nem való, anakronisztikus) tudás, hogy éppen e történelmi tettben megmutatkozó kollektív önfelismerés lett aztán évtizedekig eltagadva. (De – hogy Northrop Frye szavaival éljek – az „irodalom feladata nem elmenekülni a valóság elől, hanem látni a lehetőség dimenzióját a valóságban.”)¹ A költészet témájához kapcsolódik az a *Csodák csodájában* is megidézett fordulat, felismerés is, mely Nagy Lászlót saját pályája kezdetéhez fűző viszonyt érinti: a megcsaltság képze, mely a versben összekapcsolódik a háttérben maradó történelmi eseménnyel is. Csak az marad kifejtetlenül, hiszen a végállapot állóképszerű pillanatát

1 Northrop Frye: *Kettős tükrök. A Biblia és az irodalom*, Ford. Pásztor Péter, Európa, Bp., 1996., 103.

mutatja a szöveg, hogy mi vezetett a felismeréshez. Nem tudjuk meg (csak sejtjük, pontosabban nem a vers szövegéből tudjuk), hogy mi volt az a kín, amelyet ki kellett állni, mi volt az a halál, melyből fel kellett támadni. Ezzel adós marad a vers. A megcsalást említi csak meg a versbeszélő monológjában – a zárlatban, ahol azt a látványt nevezi meg még, ahogy *ebeknek száján csüngnek rongyaim*. S kiadja önmagának a fölszólítást: *Feledni minél hamarabb!* (Ezzel viszont ellentmond a párrímes középső szakaszban elmondottaknak: *Tél világot az én fejemben / s jaj én sok mindent elfeledtem.*)

Arról már ejtettem szót, hogy nem elsőrendűen magából a szövegből érezzük a költemény mögött húzódó történelmi eseményt, hanem azt a születési évszám jelzi. Magát a történelmet azonban – mint ahogy már volt szó róla – a megidézett Krisztus-esemény is magában hordozza, mint az abszolút szabadság-eszme megvalósulása. A szabadulás motívuma ekként is a magyar október, mint valamiféle beteljesülés felé mutat. A keresztény „mítosz” (mint láttuk, szándékosan teszem idézőjelbe) sajátosságát, a nem ismétlődő, egyszeri és az egész emberiség számára megfogalmazott üzenet érvényességét hordozza ekképp a szöveg. (Azt már csak így, zárójelben jegyzem meg, hogy egy archaikus mitológia maga is történelmet teremt, s a mítosz maga is történetet foglalt mindig magában, a szó görög eredetijének egyik jelentése is az, hogy *történet*.) De a vers szövegszerűen maga is utal a történelemre, amikor a sírra kiülő versbeszélő a személe táruló Budapestről szól úgy, hogy: *Pest s Buda tornyait megérintem...* A három részre bomló középső szakasz tíz szótagos párrímes sorokból áll, a várost meg lehetett volna nevezni „bejárott” nevéen is (úgyis kijött volna az egyébként máshol bővülő tíz szótagos sor), így azonban a költemény háttérében meghúzódó 1956 mellé 1848 képzete is bevonódik egy villanásnyira.

Úgy látszik, egymásra van utalva e versben szöveg és referencia, másképpen: vers és valóság. Utóbbi nélkül az előbbi nem világos.

A Nagy László-i költészetet (s így természetesen a *Csodák csodáját*) értelmező recepció mindegyike (Görömbei András, Jánosi Zoltán és Vasy Géza nevét említem itt meg) kiemeli ezt a történelmi (és személyes poétikai) megrendülésben gyökerező ihletettséget. Görömbei András *A vasárnap gyönyörének* „örömfilozófiá”-jával kapcsolja össze a *Csodák csodájában* az önfeltámasztás szabadságával egy időben feleledő természet rajzát. Megjegyzi, hogy mintha könnyen történt volna meg a versben ez az önerejére támaszkodó tett, de ezért a hiányért a mintegy „nevelő” példaként a záróképben fölmutatott erő kárpótol. Görömbei hozzá-

teszi, hogy „a nem egyenletesen formált versbeszédben” a nyitányhoz képest a Feltámadott alakja egyre inkább a megújuló természet képének adja át a helyét, hogy a zárószakaszban térjen vissza, mely így költői öntanúsítássá válik.²

Jánosi Zoltán a *Rege a tűzről és jácintról*, a hosszúversek első pályaszakasza lezáró darabjának „előterébe” helyezi a *Csodák csodáját*, amely Nagy László indulásához képest megmutatkozó poétikai fordulat megtörténtét, erejét is megfogalmazza. A korábbi élet- és pályaszakasszal való szakítás verseként is értelmezi, melyben a „Krisztus-mítosz” és az archaikus mítoszokra rímelő természeti feltámadás fogalmazza meg e magáralálás erejét.³

Vasy Géza általában szólva Nagy László lírájáról állapítja meg, hogy ugyan a költőnél ritka magának a történelemnek témává emelése, mégis sok versében érzékelhető az „elementáris történelemélmény”, mely nem az elmúlt, hanem a „történi történelem”-ben gyökerezik. A pályafordulat után megmaradó tanulság pedig a létét éppen a „történelem ellenére” értelmessé tevő ember etikai tapasztalata.⁴

A dolgozat három témaszava, a mítosz, a költészet és a történelem – mint látható volt – nem (csak) egyértelmű fogalmak. Velük inkább egy helyre próbáltam fókuszálni különböző irányokba mutató elemeket, mint a mítosznál, ahol többféle tartalmat takarhat a választott terminus. A történelem gyűjtőpontnak felfogott szava is több olyan, a „történetivel” kapcsolatban álló jelentést mozgósít, mely az olvasó felől tág asszociációs mező felé mutat. S e jelentések akár ki sem egyenlíthetők. Mert én is úgy látom, mai olvasóként, hogy nem egészen kiforrott a *Csodák csodája* szövege, a benne megmozduló értelemlehetőségek szétartóak, noha egymásra utalnak. Még összefogó egységként kitapintható formaelv sem jellemző rá, ha most eltekintünk a három részre bontott középső szakasz zömében tíz szótagos, párrímes soraitól (melyek itt most nem érintett, szintén sokféle irányba mutató jelentéseket pendítenek meg). Céлом sem lehetett az, hogy e széthajló nyalábokat elemezsem aprólékosan végig, csupán, hogy fölmutassam annak lehetőségét, innen, jelenünkből visszatekintve mily jelentéseket indukálhat e szöveg. Amelyet talán nem véletlenül tett gyűjteményes kötetében az említett helyre: formálódó poétikájának egyik emlékpontjául.

2 Görömbei András: Nagy László költészete. Magvető, Bp., 1992., 140.

3 Jánosi Zoltán: Nagy László mitológikus költői világa. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1996., 376.

4 Vasy Géza: Nagy László. Balassi Kiadó, Bp., 1995., 143.